

Letní škola metod a technik ECPR

Lublaň, 19. 7. – 4. 8. 2007

Na Fakultě sociálních věd ve slovinské Lublani se od 19. července do 4. srpna 2007 uskutečnil druhý ročník Letní školy metod a technik pořádaný *European Consortium for Political Research* (ECPR). Organizace se ujali zkušeni pořadatelé loňského ročníku, B. Kittel (Universität Oldenburg), B. Rihoux (Université catholique de Louvain) a A. Ferligoj (University of Ljubljana). Cílem letní školy bylo poskytnout studentům zejména doktorského stupně sociálněvědních disciplín příležitost k procvičení ve výzkumných metodách a prostor k debatě o odlišných metodologických perspektivách. O prvním ročníku Letní školy a více informací o kurzu „Cross-national survey design and analysis“ se lze dozvědět z textu: J. Chaloupková, J. Vinopal. 2007. „Letní škola metod a technik ECPR.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (2): 488–491.

Letní škola nabídla těsně před začátkem hlavního programu třídní intenzivní kurzy k úvodu nebo osvěžení dřívějších znalostí základů statistického usuzování a aplikace statistického softwaru. Hlavní program tvořilo celkem 13 dvoutýdenních kurzů zahrnujících velmi široké spektrum metod. Mezi povinnostmi účastníků patřily kromě lekcí také každodenní přípravy v podobě četby, přípravy prezentací a vlastních projektů, k čemuž měli mimo jiné k dispozici výborné technické zázemí. K vypracovaným úlohám studenti získávali zpětnou reflexi písemně i ústně a nakonec mohli získat až pět evropských kreditů (ECTS).

Výuka začínala tzv. „pondělním mixem“, který se skládal ze čtyř devadesátiminutových bloků, v jejichž rámci si každý účastník mohl zvolit vždy z několika úvodních přednášek k hlavním kurzům, a tak navštívit úvodní lekce ještě ke třem dalším kurzům, a tím získat lepší představu o širší probíraných metod. Celkem čtyři podveče-

ry byly věnovány přednáškám, seminářům či kulatým stolům. Z nich stojí za zmínku přednáška ‚The Challenge‘, v níž R. Morton představila svůj experimentální výzkum nestálých voličů. V následující metodologické diskusi byl přístup využívající experimentální design ze sociologického hlediska živě diskutován a částečně zpochybňován. Ve čtyřech paralelně pořádaných workshopech ‚The Defence‘ představili účastníci letní školy své dosavadní výsledky s důrazem na vybranou metodologii. Jak jsme měli možnost posoudit, „Obhajoba“ vlastního postupu v sále zaplněném metodology nebyla právě jednoduchá.

Kurz „Generování ‚kvalitativních‘ dat: rozhovory s experty a dokumentární zdroje“ vedla vedoucí oddělení sociologie na Institute for Advanced Studies ve Vídni, socioložka B. Littig, která se kromě metod „kvalitativního“ výzkumu zaměřuje na environmentální sociologii, genderová studia a studia vědy a techniky. Rozhovory s experty a analýza dokumentů se v současné době často využívají při výzkumech sociálních politik, přičemž se jen zřídka teoreticky reflektují jejich specifika. Kurz měl procvičit účastníky v metodologii a praxi generování a analýzy těchto dvou typů „kvalitativních“ dat. B. Littig je zastánkyní konstruktivistického přístupu opřeného o dobře promyšlený a argumentovaný výběr metod vytváření dat i analýzy dat, precizní dokumentaci postupu práce a management dat. S konstruktivistickým paradigmatem souvisí i spojení „generování“ (a nikoli „sběr“) dat, které implikuje, že výzkumníci neobjevují pravdivá fakta čekající na odhalení, ale jsou sami aktivními spolutvůrci datového materiálu.

Kurz účastníky provedl všemi hlavními etapami výzkumného procesu od ontologických a epistemologických předpokladů, přes otázky týkající se metodologie a různé techniky generování dat, k analýze dat a prezentaci výsledků. Podstatnou část kurzu tvořily diskuse, praktické ukázky a také individuální výzkumné plány, ve

kterých jsme aplikovali a průběžně doplňovali poznatky z četby, diskusí a přednášek.

Již počáteční lekce se zaměřila na výzvy, přísliby a problémy spojené s tolik v současnosti populárním kombinováním, míšením metod nebo využitím více metod (combining methods, mixed method design, multimethod design). Různé příklady „kombinování“ nebo „míšení“ metod, výhody a nevýhody volby určitého designu výzkumu a zvažování filozofických a teoretických základů výzkumu se nakonec prolínaly celým kurzem. V dalších dnech jsme se zaměřili už konkrétně na rozhovory jako výzkumnou metodu. Tedy na to, jaké typy rozhovorů můžeme ve svých výzkumech využívat a jaká jsou jejich specifika, slabé a silné stránky. Diskutovali jsme otázky jako: kdo je „expert“, jaký je rozdíl mezi rozhovory s experty a elitami, jak poznat, kdo je pro náš výzkum „správný expert“, jak ho oslovit a zaujmout, abychom uspěli, a jak postupovat při výběru komunikačních partnerů. Přístup k expertům může být obtížnější než k ne-expertům, proto jsme nacvičovali přesvědčovací techniky a diskutovali předvedené modelové situace.

Úspěšné vedení rozhovoru se odvíjí od pochopení typu interakční situace a specifík daných pozicí, ve které se výzkumníci vůči expertům nachází, ať už ve vztahu k oblasti expertizy (laik, spoluexpert, expert v jiné oblasti), ale i rozdílů v moci, statusu či genderu. Experti vědí, jak a o čem mají/chtějí mluvit a čemu se vyhnout, zastávají určitou komunikační strategii. Nemusí souhlasit s nahráváním rozhovoru, což klade větší nároky na výzkumníka. Z metod analýzy jsme si v menších skupinách vyzkoušeli „explorativní“ analýzu poznámek pořízených z modelového rozhovoru a „framework“ analýzu dokumentu - preambule návrhu evropské ústavy.

V průběhu kurzu se potvrdilo, že B. Littig je výborná pedagožka s množstvím zkušeností, které dokáže srozumitelně pře-

dat. Studentům nechávala dostatek prostoru, přitom přesvědčivě zodpovídala nejrozumnější otázky a dávala mnoho názorných příkladů z vlastních výzkumů. Její kurz byl interaktivní, informativní a také praktický.

Kurzy letní školy však nebyly věnovány pouze metodám sběru či generování dat, ale i stále diskutovanějším problémům převládajících metod analýzy dat. Těžištěm jednoho z nich, „Srovnávací výzkumný design a srovnávací výzkumné metody“, bylo představení poměrně mladé metody kvalitativní srovnávací analýzy (Qualitative Comparative Analysis, QCA). Lektory tohoto kurzu byli politologové C. Schneider (Central European University), který v prvním týdnu představil základní operace QCA a věnoval se také softwarovému vybavení pro tuto analýzu, a B. Rihoux, který se ve druhém týdnu soustředil na možnosti aplikace této metody na relevantní výzkumné projekty.

Základní charakteristikou QCA je snaha o zohlednění více realistické kauzální ontologie, než umožňují klasické metody analýzy dat, jako např. korelační nebo regresní metody. QCA explicitně modeluje vztahy mezi proměnnými tak, aby zohlednila takové předpoklady o společenské realitě, jako jsou ekvifinalita (možnost, že důsledek byl způsoben odlišnými příčinami v jiných případech), multifinalita (možnost, že stejná příčina vedla k odlišnému důsledku v jiných případech) nebo asymetrická kauzalita. Tyto předpoklady jsou často skryty v konfigurativních kvalitativních analýzách, ale většinou zcela absentují v analýzách statistických. Pojetí kauzality u QCA odpovídá filozofické koncepci tzv. „INUS podmínek“, v níž je příčina definována jako nepostačující, ale nutná součást kombinace dalších podmínek, které jsou v souhrnu nikoli nutné, ale postačující pro realizaci důsledku. Takto chápaná kauzalita stojí v ostrém protikladu vůči tradičnímu korelačnímu pojetí příčinnosti, které je např. v základech regresních modelů.

Výzkumník, který používá QCA, musí být detailně obeznámen s kontextem jednotlivých případů, které zkoumá. Tím se tato metoda spíše blíží kvalitativnímu výzkumu pomocí případových studií. Na druhé straně, základní operace v rámci QCA jsou formalizovány prostřednictvím booleovské algebry, a tíhnou tedy k důrazu statistických metod na matematizaci a formalizaci operačních postupů. V tomto smyslu se QCA metodologicky nachází mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem, a může tak čerpat ze silných stránek obou. Pro práci s poměrovými proměnnými byla vyvinuta příbuzná metoda „Fuzzy-Set QCA“, která podléhá logice vágních (fuzzy) množin.

Velká část diskusí v kurzu se zabývala snahou o rozptýlení obav účastníků o nové a neintuitivní ontologické předpoklady QCA, která se tím významně liší od standardních statistických metod, s nimiž má většina studentů největší zkušenosti. Souhrn metodologických postupů a ontologických předpokladů kolem QCA bude v budoucnu s velkou pravděpodobností představovat stále hlasitější výzvu vůči aplikacím klasických metod. V tomto ohledu naplnil tento kurz jedno z poslání letní školy ECPR, a to přispět k metodologickému vzdělávání mladých výzkumníků důrazem na nové a progresivní metody, jež stojí v popředí současných metodologických diskusí.

Nesporným kladem letní školy je navázání kontaktů a nahlédnutí do témat, která si vybírají a řeší studenti na jiných (především evropských) univerzitách. Účastníci kurzů například zůstávají nadále v kontaktu na komunikačním serveru Facebook. Účast na letní škole v Lublani lze vřele doporučit všem studentům plánujícím vlastní výzkum nebo „jen“ analýzu existujících dat, zejména pokud začínají s doktorským studiem a chtějí si lépe osvojit metody, a jejich kombinování. Svůj vlastní přístup mohou dostatečně prodiskutovat s ostatními účastníky, od instruktorů

dostanou kvalitní zpětnou vazbu a mohou si ujasnit nejen metodologické postupy, ale rovněž výzkumné otázky a ujasnit si svá epistemologická stanoviska.

Kateřina Vojtíšková, Karel Kouba

WWW stránky:

Plný soupis kurzů je dostupný na internetové adrese ECPR: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/summerschools/ljubljana/courses.aspx> (cit. 5. 12. 2007).

Archiválie obnovené Společnosti pro sociální bádání

Tzv. pražská sociologická škola, která se na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století konstitovala z odporu vůči škole brněnské a formálně byla od roku 1937 zaštitěna Společností pro sociální bádání (sic), měla pohnuté osudy. Za okupace byla zakázána, ačkoli někteří její členové kolaborovali (Jan Mertl), po komunistickém převratu se musela vyrovnat s emigrací dvou vědecky nejvýznamnějších představitelů (Ota Kar Machotka a Zdeněk Ullrich), na rozdíl od jiných vědeckých společností však pod vedením svého zakladatele Josefa Krále přežila nejenom akční výbory a centralizaci vědy pod hlavičkou ČSAV, ale i vábení oficiální sociologie v šedesátých letech, které ostatně skončilo s pádem Pražského jara. Společnost pro sociální bádání vždy zůstala miniaturním, exkluzivním debatním klubem sociologů, kteří se s komunistickým panstvím nesmířili a raději až do konce svých dnů pracovali „pro zásuvku“ – zanikla až po smrti Krále (1978) a jeho nástupce, sociálního antropologa Josefa Voráčka v roce 1980.

Již v prosinci 1989 se však „pozůstalí“ nejmladší členové, především Bohumil Geist a Miroslav Glykner, opět sešli a Společnost pro sociální bádání obnovili s ambicí, aby se stala velkou společenskovední organizací, poněkud paradoxně navazující především na odkaz T. G. Masaryka (které-